

Választható nyílt hozzáférés (Open Access Open Option) – Az Oxford University Press és a Cambridge University Press folyóiratainak modellje

A modell

A két rangos egyetemi kiadó kísérleti jelleggel, több nemzetközi lektorált folyóiratának opcionálisan lehetővé tette a tudományos közlemények nyílt hozzáférésű (Open Access) publikálását. A modellben választható lehetőségként kínálják fel az egyes cikkek nyílt internetes közzétételét: ha a szerző a nyílt hozzáférésű közzétételt választja, cikke a publikálás pillanatától kezdve korlátozás nélkül, mindenki számára hozzáférhetővé válik.

Az *Oxford University Press* (OUP) 2004-ben a *Nucleic Acids Research* (NAR) folyóirattal kezdte meg nyílt hozzáférésű szolgáltatását, kezdetben részleges, majd 2005 januárjától a teljes folyóiratra kiterjedő ingyenes tartalomszolgáltatással. A teljes körű ingyenes hozzáférést időközben kiterjesztették a *DNA Research*-re, és a 2004-ben indított *Evidence-based Complementary and Alternative Medicine* c. negyedéves periodikumra is. Az innovatív kiadási koncepció bevezetésének kísérlete 2006-ban új modell bevetésével folytatódik. Az *opcionális nyílt hozzáférés-modell* választható lehetőségként kínálja fel az egyes cikkek publikálásához a nyílt hozzáférésű közzétételt. A projekt keretébe az oxfordi kiadó 50 folyóiratot vont be a tudományok különböző területeiről.¹

Az első cambridge-i nyílt hozzáférésű folyóiratok: a *Breast Cancer Online* és a 6–12 hónapos késleltéssel elérhető *Neuron Glia Biology*. A két periodikum sikereire építve a *Cambridge University Press* (CUP) 2006 augusztusától több folyóiratnál is kiterjesztette nyílt hozzáférési projektjét: további 15 időszaki kiadvány került a szolgáltatás körébe az új, *Open Option* modell érvényesítésével.² Ha az érintett folyóiratnál a szerző a nyílt hozzáférésű közzétételt választja, cikke a publikálás pillanatától kezdve korlátozás nélkül, mindenki számára hozzáférhetővé válik.

Célok

Az új kezdeményezés céljait a két kiadó hasonlóképpen jelöli meg: a kísérletek arra irányulnak, hogy felmérjék a tudományos információk terjesztésének új modelljéhez fűzött remények valóra válásának esélyeit, hosszú távú alkalmazhatóságát; elsődleges adatokat gyűjtsenek arról, hogy az akadálytalan hozzáférés milyen hatást gyakorol a tudományokra, a tudományos kutatások folyamataira és a tudományos kiadás gyakorlatára. A kísérleti időszak alatt a modellt egyúttal olyan szempontból is próbára teszik, hogy azon belül mennyire érvényesülhet a hagyományos referálási eljárás (peer-reviewing/refereeing), fenntartható-e a publikációk magas színvonala, nem szenvednek-e kárt a folyóiratok védjegyével is fémjelzett minőségi kiadványok. Az új szolgáltatással a tanulás, a tudás és a kutatás ügyét szeretnék előrevinni, és hozzá kívánnak járulni a tudományos információk szélesebb körű terjesztéséhez, elterjedéséhez.

A nyitott közzétételre szánt cikkek ugyanolyan folyamat során kerülnek a szolgáltatások rendszerébe, mint eddig: ugyanúgy végigmennek a bírálati rendszeren, nem történik változás a szakszerű kiadás és az online terjesztés módjában sem. A közlemények elektronikus változata viszont további járulékos, kiegészítő elemeket is tartalmazhat (szöveg, videó, hang). A cikkeket a szakterületet lefedő indexelő szolgáltatások továbbra is számba veszik. A különbség csak az, hogy az új modellben a cikk szerzője választhat aközött, hogy publikációjához akadálytalanul hozzáférhessen-e az internet-használó vagy sem a *Cambridge* illetve *Oxford Journals Online* szolgáltatásoknál. A kiadási folyamatban továbbra is gondoskodnak arról, hogy a szerkesztés valamennyi módon a hagyományosan kialakult módon, részrehajlás nélkül bonyolódjon le. A folyóirat szerkesztője és a referensek is anélkül végzik munkájukat, hogy előre tudnák, az

adott dolgozatnak milyen hozzáférési sajátosságai lesznek.

Költségek, finanszírozás

A szolgáltatás költségeit a szerzőnek vagy intézményének, illetve más finanszírozó szervezetnek kell vállalnia. A térítendő díjnak fedeznie kell a kiadási eljárás költségeit a benyújtott kézirat szakértői bírálatától, az olvasószerkesztői munkán és a műszaki szerkesztésen át a végső verzió online szolgáltatásáig. A befizetendő összeg a CUP-nál cikkenként átlagosan 1500 angol font/2700 US dollár, amely nem tartalmazza a nyomtatott folyóiratszámok előállításának költségét.

A vegyesen új és régi modell szerint közreadott cikkeket tartalmazó folyóiratok továbbra is beszerezhetők hagyományos előfizetés útján nyomtatott és online formában is, illetve továbbra is meg lehet rendelni a hagyományosan közreadott cikkeket, ugyanakkor a nyílt hozzáférésű publikációkhoz bárki ingyenesen hozzáférhet az internetről.

Számítani lehet viszont arra, hogy a projektbe vont folyóiratok előfizetési díja a nyílt hozzáférésű kiadási modell hatástényezője (impaktja) függvényében módosulni fog. Az árak alakulása attól is függ, hogy milyen mértékben élnek majd a szerzők a cikkek nyílt közzéadási lehetőségével; ez az egyes folyóiratcímeket különféleképpen is érintheti.

Oxfordban a díjszabás attól függ, hogy a szerző affiliációja szerinti intézmény előfizetője-e az adott folyóirat online változatának. Ha igen, akkor egy cikk publikálási ára átlagosan 1200 euró. Külön árpolitika vonatkozik a fejlődő országokra: aszerint, hogy az adott országnak mekkora a nemzeti jövedelme (GNI), a szerzőnek vagy nem kell fizetnie, vagy a rendszerinti ár felével kell hozzájárulnia a publikáláshoz. A közzétételért fizetendő összeg nagyságát a cikk típusa is meghatározza. A cikkek fajlagos ára folyóiratonként is változhat, attól függően, hogy a periodikum milyen időszakkal jelenik meg, mennyi és milyen hosszú cikkeket szokott közölni, mennyi a felajánlott és elutasított írások száma.

Jogkezelés

Mindkét kiadó engedélyezi a cikkek személyi és intézményi honlapokon történő közzétételét, és elhelyezésüket az intézményi vagy más repozitóriumban. A Cambridge-folyóiratoknál valamivel szűkebb a lehetőségek köre: a szerzők a benyújt-

tott kéziratot azonnal közzétehetik az interneten, de csak olyan formában, ahogyan azt a referenci eljárás előtti stádiumban leadták a szerkesztőségnek (preprint). A szerzők a kiadott közlemény teljes szövegű pdf változatát az első közzététel után 12 hónappal tehetik szabad hozzáférésűvé személyes weboldalaikon és az intézményi dokumentumtárakban. A cikkenként fizetendő nyílt hozzáférésű kiadás ára a CUP archiválási kötelezettségét és a folyamatos szolgáltatást is magában foglalja, a szerzőnek megengedi az archiválást, és bárki másnak lehetővé teszi az olvasást, keresést és letöltést egyéni, nem kereskedelmi célra. Ennek feltétele az eredeti forrásra való megfelelő hivatkozás – a forrás korrekt feltüntetése.

Az OUP projekt a *Creative Commons Attribution – Non Commercial* licencet alkalmazza. A szerzők az véglegesített kéziratot (postprint), vagy akár a publikált verziót is, már a megjelenést követően elhelyezhetik bármely más repozitóriumba úgy, hogy megadják a közlő folyóirat webcímét, és korrekt hivatkozással a cikk megjelenésének eredeti helyeként tüntetik fel az oxfordi kiadót. A nyílt hozzáférésű elektronikus publikációt az olvasók változtatás nélkül nem kereskedelmi célokból szabadon másolhatják, terjeszthetik, és fel is használhatják, ha a szerzőre és a megjelenés forrására megfelelőképpen hivatkoznak. Ez a szerzői jogkezelés egyben azt is jelenti, hogy a publikációkat oktatási és kutatási céllal mások, nem kereskedelmi jelleggel, újra kiadhatják.

Remények, eredmények

A cambridge-i folyóiratok tudományos igazgatója, Gavin Swanson meggyőződése, hogy az új modell egyaránt kedvez a szerzőknek és a publikációkat felhasználó kutatóknak, kutatói közösségeknek. Reményei szerint idővel az új publikálási forma a CUP folyóirat-kiadási tevékenységének nagyobbik részét teszi majd ki, a cikkekben közzétett tudományos kutatási eredmények pedig szélesebb körben hasznosulhatnak.³

A nyílt hozzáférés kezdeményezésének és elterjedésének mindkét kiadó hasonló jelentőséget tulajdonít:

- a felhasználók a teljes cikkekhez korlátozás nélkül juthatnak hozzá, a pdf dokumentumokat letölthetik és felhasználhatják saját kutatásaikra;
- a tudás széles körű hozzáférése a tudás terjesztését maximálja, és a jövőbeli kutatási célokat is befolyásolja;

- felmérhetővé válik, hogy az új publikálási szerkezet milyen hatással lehet a tudományok egészére;
- a kezdeményezés kísérleti jellegű bevezetésének időszaka alatt eldől, hogy a nyílt hozzáférésű kiadási modell mennyire válik be a szolgáltatók és felhasználók előtt, és fenntartható lesz-e hosszú távon is;
- értékelésre, elemzésre alkalmas empirikus adatok gyűjthetők.

Az első elemzések

Az oxfordi *szerző fizet modell* első elemzése *Assessing the impact of open access: preliminary findings from Oxford journals* címmel 2006 júniusában látott napvilágot.⁴ A dokumentum három elemzést tartalmaz, amelyek tartalma:

1. A NAR szerzőivel és olvasóival készített felmérés eredményei.⁵
2. Az OUP tapasztalatainak értékelése három kísérletbe vont folyóirat példáján.⁶
3. A nyílt hozzáférésű kiadás használatáról és használóiról készült mélyelemzés a NAR-naplófájlok alapján, az eddig szokásos makroszint vizsgálatán kívül a mikroszint elemzését lehetővé tevő módszerek kidolgozásával.⁷

A legérdekesebb megállapításokból szemezgetve:

- Az adatközlők olvasási szokásait vizsgálva megállapították, hogy a felhasználók 45%-a átugorja a rezümét, és azonnal a teljes pdf cikket nyitja meg; 85%-uk általában vagy mindig letölti a pdf verziót; 69%-uk sohasem tölti le a teljes szövegű html változatot. A szerzők a kiadás költségeit nagyrészt kutatási támogatásokból vagy intézményük hozzájárulásával fedezik. A nyílt hozzáférésű publikálás díjának forrásai (NAR, 2005): a 226 válaszadó közül 150-en kutatási alapról, 27-en egyéb intézeti, 28-an más intézményi forrásból, 2 szerző saját zsebéből, 8-an az előzők kombinációjából szerezte meg a szükséges pénzösszeget. 6 kutató a *nem tudom*, 5 pedig az *egyéb* választ jelölte meg.⁸
- A szerzők szívesebben helyezik el a publikált cikket személyi weblapjukon vagy intézményük honlapján, mint valamely tematikus vagy intézményi repozitóriumban.⁹
- Internetes másodközléskor előnyben részesítik a folyóiratban megjelent verziót a preprinttel, illetve az elfogadott kézirattal szemben.
- Az adatok számszerűen is megmutatják, hogy a nyílt hozzáférésű cikkek letöltése gyakoribb, mint

a csak előfizetéssel elérhető elektronikus publikációké.

- A vegyesen korlátozott, illetve a korlátlan hozzáférésű cikkeket tartalmazó folyóiratok régebbi anyaga iránt megnőtt az érdeklődés, és a nyílt hozzáférés általában is nagyobb érdeklődést generál az újabb, csak előfizetéssel letölthető dokumentumok iránt, de nem minden vizsgált folyóiratnál mutatható ki ugyanilyen tendencia.
- A nyílt hozzáférésű cikkek idézettségére vonatkozó határfokról (impaktról) még kevés adat áll rendelkezésre, erre vonatkozóan még nem lehet következtetéseket levonni.
- A nyílt hozzáférésű cikkek látogatottsága a keresőmotorok révén ugrásszerűen megnőtt, a valódi használatnövekedés a NAR esetében viszont csak 7–8%-os.
- Az akadálytalan elérés – az elérhetőség késleltetésével, a tanulmányok embargó alá helyezésével ellentétben – általában a legfrissebb cikkek használatának növekedését váltja ki.
- A fájlokat letöltő domének lokalizációja arra utal, hogy új felhasználók léptek elő, főként a kelet-európai és a távol-keleti térségekből, valamint a diákság köréből.

Az első tapasztalatok elemzése még korántsem elegendő messzemenő következtetések levonására, sem arra, hogy meg lehessen jósolni, merre billen a jövőben a mérleg nyelve: az előfizetésen alapuló tudományos kiadás, vagy a nyílt hozzáférés üzleti modellje kerül-e fölénybe.

Jegyzetek

- ¹ A kísérleti időszak bevezetéséről, céljairól, módjáról, az érintett folyóiratok listájáról tájékoztat az Oxford University Press (OUP). Oxford Journals. Oxford Open webhely: <http://journals.cambridge.org/action/stream?pagelId=3612dlevel=2>
- ² A cambridge-i modell leírása megtalálható a Cambridge University Press (CUP). Cambridge Journals. Cambridge Open Optionon és a hozzá kapcsolódó weboldalakon: <http://journals.cambridge.org/action/displaySpecialPage?pagelId=46>
- ³ Az új modell életbe léptetése alkalmából közreadott sajtótájékoztató alapján, Cambridge University Press Journals Launch Open Access. [Press release] August 14th 2006, Cambridge, England, UK & New York, USA. <http://journals.cambridge.org/action/displaySpecialPage?pagelId=45>

- ⁴ Assessing the Impact of Open Access : Preliminary Findings from Oxford Journals, June 2006.
http://www.oxfordjournals.org/news/oa_report.pdf
- ⁵ SAXBY, Claire: NAR Author and Reader Survey, April 2006. = Assessing the Impact of Open Access, p. 1–29.
- ⁶ CREASER, Claire: Evaluation of Open Access Journal Experiment: Stage 2 Interim Data. uo., p. 30–47.
- ⁷ NICHOLAS, David–HUNTINGTON, Paul–JAMALI, Hamid R.: The Impact of Open Access Publishing on Use and Users, uo., p. 48–69.
- ⁸ SAXBY, p. 14.
- ⁹ SAXBY, p. 18–19.

/Oxford University Press. Oxford Journals. Oxford Open.
<http://www.oxfordjournals.org/oxfrdopen/>

/Cambridge University Press. Cambridge Journal. Cambridge Open Option.
<http://journals.cambridge.org/action/stream?paged=3612dleocl=2/>

Dudás Anikó
(PPKE BTK, Piliscsaba)